

29. oktober 1918

Datum, ki bi nam moral biti, če bi bilo vse to drugače, slovenski narodni praznik.

Stoletni skladi utrjenega političnega in socialnega reda so se zrušili in do dna izpremenili položaj dveh imperijev, Nemčije in Avstro-Ogrske, ki sta vladala dotlej od Baltika do Jadrana 120 milijonom. Prva se je prilagodila svojim zapadnim sosedom in prevzela liberalni in demokratični sistem vladanja, druga je razpadla v nekaj držav, da sta se tako obe otresli monarhističnih in konservativnih cesarskih hiš. Nasledstvene države so vrnilo avstrijski visoki družbi vso razpredeno mrežo nemške fevdalne aristokracije, visokega upravnega uradništva, oficirski zbor in nemškutarsko družbo ter organizirale svoja narodna gospodarstva in finance. V okviru novih držav so bila vsaj načelno odpravljena veleposestva, plemiški naslovi in družbeni privilegiji, tudi tu se je odprla pot demokraciji in liberalizmu. Izpremenil se je ves sistem mednarodnih odnosov, interesnih sfer velesil, gospodarskih penetracij velikega kapitala in političnih zvez tako medsebojno med posameznimi državami kot med mednarodno ustanovo sv. stolico in novimi državami. Cerkev, ki je dotlej obravnavala svoja interesna vprašanja le z vladarji in njih ministri, se je morala spričo novih razmer približati političnim strankam katolikov novih držav. Ta ogromni prelom pomenja novo dobo za celo vrsto evropskih narodov, za vrsto slovanskih pa sploh začetek njihovega samostojnega političnega življenja.

Vse to so velika mednarodna vprašanja. Za nas je važno na njih le to, koliko je razumelo stvari, ki so se godile tudi na njegovi zemlji, slovensko ljudstvo in koliko koristi si je znalo izbiti iz njih.

*

Vprašanje, ki se nam najprej zastavlja, je sledeče: ali je bil v tistih razburljivih oktobrskih dneh, ko so se po okoliških travnikih pasle žalostne črede osedlanih in neosedlanih konj brez lastnikov, ko se je brez discipline v tolpah vračala razpuščena armada, ko so bile vse ceste polne zapuščenih vojaških voz in sestradanih ljudi, ko smo imeli otroci po drvnicah zaloge vojaških pušk in se navadili jemati s ključavnico krogle iz patron, da smo streljali za zabavo, ko so postavili, kot na kolodvoru, na Tržaški cesti iz dveh težkih tovornih voz zaporo in jo še utrdili s strojnicami, da so zastavljali bežečo voj-

sko — ali je bil v tistih dneh v Ljubljani ali kjerkoli kdo, ki je za trdno vedel, kaj moramo napraviti v tem trenutku Slovenci?

Učitelj, ki nas je spustil tisto dopoldne sredi pouka iz šole in prvič izpregovoril, ves bled in pretresen, slovensko, da je bil v tistem hipu pozabljen ves gnev nanj, ter povedal, da bomo že izvedeli, kdaj naj zopet pridemo, da smo ga otroci mahoma gledali s sočutjem — ne, ta ni vedel.

Toda tudi mladi inteligent ni vedel, ki je bil s slovensko trobojnico čez prsi na čelu množice, ki se je privabila po Bleiweisovi cesti do liceja, se vzpel na ograjo, odtrgal nemško napisno desko in zaklical oficirju, ki je stal ob oknu prvega nadstropja s telefonsko slušalko v rokah: *Sie brauchen nicht zu telefonieren, in einer Stunde sind schon die Engländer da!* Če bi ta mladi človek res vedel, kaj hoče, bi ne grozil z Angleži, ampak s svojo za vse pripravljeno množico sam izpraznil poslopje ali pa pustil oficirja v miru.

Morda ni vedel niti Narodni svet. Kajti kako bi se sicer zgodilo, kar se je zgodilo nekaj dni kasneje.

V Trstu so bile velike demonstracije. Kljub prevratu, lakoti in bližnji fronti so se tamkajšnji Italijani znašli in priredili pogrome proti Slovencem. Odprli so ječe, izpustili kaznjence, začeli s plenjenjem. Po cestah so odmevali kriki: *Abasso i Sciavi!* Pred Narodnim domom je padla od strelav prva slovenska žrtev, mladi Irgolič. Nekaj dni kričanja, dokler se niso nad mestom pojavili italijanski hidroplani. Eden se je spustil v luko, množica je dvignila pilota na rame, ga nesla v triumfu do namestniške palače, kjer je oficir z balkona pozdravil tržaško ljudstvo: *Jutri, v nedeljo opoldne, pride naše brodovje, la nostra flotta, in Trst se bo zopet združil s svojo materjo, Italijo!*

Ne, tudi Narodni svet ni vedel, kaj hoče, kajti kako bi se sicer zgodilo, da je sklenil, da bo z Narodnega doma za to priliko izobešena slovenska zastava, da je pozval Slovence, naj se udeleže sprejema „ententinega brodovja“ in da je poslal iz Ljubljane pooblaščenca dr. Ribača — da pozdravi goste...

Zdi se, da nihče iz inteligence ni vedel. Čehi so zase vedeli. Če se sprehajaš po pariškem šestem okraju, za Seino, v tistem lepem starinskem delu mesta, kjer druga drugo izpodrivajo same trgovine s slikami in starinami, nalletiš na hišo z vzdano marmornato ploščo, ki ti pove, da je tu, v emigraciji, leta 1916 Tomaz Masaryk sestavil prvo češkoslovaško vlado. Obstaneš v globokem spoštovanju pred politikom, ki je mesto prilagodljivega in lojalnega avstroslavizma poiskal za svoj narod boljši program in ga tudi izvedel. Nemo-goče, da tako jasno delo ne bi rodilo velikih sadov: dva dni po razpadu Avstro-Ogrske je bila njih država organizirana in priznana in do danes ni opustila začetne in osnovne smeri svoje politike — resnične demokracije.

Pri nas pa so se boji za notranjo ureditev vlekli v nedogled...

*

In drugo vprašanje — koliko je vedelo ljudstvo?

Edina postavka, ki je v tem prerivanju računov vredna pozornosti in skrbi, toda obenem — tolika neznanka! Kakšna mora biti v njem zakonitost, ki ga vodi do absurda, da bo jutri pognalo z 921 glasovi stranko, ki ji daje danes 70% glasov? In vendar ni ta zagonetna zakonitost niti nič novega niti nič čudnega. Enako stara je, kot njegovi obupni boji za malo boljše življenje pod tem božjim soncem.

Skoro v isti dobi, kot je to ljudstvo pisalo s kmečkimi boji — s svojo staro pravdo — eno najsvetlejših in pogumnih strani naše narodne in socialne zgodovine, je pisal o njem oglejski vizitator svojemu patriarhu: Slovensko ljudstvo ostaja veri zato tako zvesto, ker ne zna čitati. Nekaj sto let kasneje, v začetku prejšnjega stoletja, se je enemu avstrijskih cesarjev, Francu I. Habsburgu, zahotelo izvedeti, kaj pravi ljudstvo? Naložil je županom, da mu vsak mesec poročajo, „Kaj pravi ljudstvo.“ Nekaj teh poročil se je ohranilo: ... da je ljudstvu zaradi prevelike draginje že upadlo srce, da pa se je zopet udobrovoljilo, ker je letina obetala, da se obrne na dobro. Le to bi bilo želeli, da pride več denarja med ljudi ... Nato: Ljudstvo je z vsemi državnimi in deželnimi napravami zadovoljno. In dalje: Ljudstvo se povsod pritožuje o pomanjkanju denarja; zaradi tega se je zajezilo vse trgovsko gibanje in ves promet. Slednjič ga je obšla precejšna malodušnost: Das Volk fängt an nicht nur mismuthig, sondern beinahe obsinat zu werden. Ne plačuje več zaostalih davkov in so brezuspešni vsi opomini, svarila in sila. Toda poročila so se zopet izboljšala, da je pristavil kronik, da je moralo pač dobro deti cesarski rodovini, ko je čula s Kranjskega v teh bojevitih in groznih časih zopet optimistično poročilo. V resnici pa so kmalu nato — na istem Kranjskem zagoreli gradovi.

Vsa ta dvojnost v slovenskem ljudstvu, ko je podložno in uporno hkrati, ne more biti drugega kot posledica stoletnega socialnega izkoriščanja, v katerem se je ta do dna sproletarizirani narod navadil trpeti in se otrese pritiska le kadar je mera do vrha polna. Nikdar ni v njem zamrla misel na socialno harmoničnejše življenje, ki bi ga morali ustvariti na Slovenskem. Da je bilo v njem tako spoznanje tudi v prevratnem letu, priča zapis, ki ga je vnesel v svojo župnijsko kroniko župnik na eni vzhodnoštajerskih župnij:

„1918. V jeseni koncem oktobra se je vse oddahnilo, ko se je razglasilo, da je konec vojske, vojaki so se začeli vračati, a ne vsi, enih ni, pa jih tudi ne bo ... Avstrija je razpadla meseca oktobra, s Srbi in Hrvati tvorimo eno državo, od katere pričakujemo pravico, mir in red. Ljudje so silno navdušeni za novo državo.“

Ljudstvo je v svojem instinktu torej vedelo. Krivda inteligence, predvsem politikov, če teh spoznanj niso znali prenesti v idejno in praktično politiko dneva.

*

Osemnajst let po tem dogodku. Eden majniških poslancev, Šekula Zečević, je izdal knjigo, v kateri opisuje bolno gospodarstvo Jugoslavije. Ko prehaja od poglavja do poglavja državne finančne politike, ugotavlja, da so bile potrošene milijarde za ceste, pa je država sredi velikanske cestne mizerije, da so železnice deficitne, da ima kljub izvedeni agrarni reformi 5% veleposestnikov 51% obdelovane zemlje, da je kolonizacija stala milijarde, pa ni doprinesla ničesar k napredku kmetijstva, da je bila industrijska politika brez smernic in gredo vsi dobički v žepe tujcev, in predvsem, da je velika beda srbskega kmeta. Skratka bankrot, popoln gospodarski bankrot.

Zbor ljudi, ki pravijo, da stvari v državi niso v redu, se je povečal za novega moža, to pot celo za moža izmed tistih, ki naj bi po svojem poslanškem poklicu skrbeli za koristi ljudstva in imajo s tem v rokah oblast za izpremembo razmer. Njegove analize se tičejo predvsem srbskih zemelj, ker so bile povečini te predmet povojnih obnovitev. Ko se poglobljamo v vse te številke, tabele, računске postavke, ogromne investicije in deficite, moramo res obžalovati narod, ki je imel taka sredstva, pa ni znal iz njih napraviti nič. Na svojo žalost pa bi mu mogli primerjati še nesrečnejši narod, ki je imel cvetočo deželjo, lepe bele ceste, donosne železnice, visoko urejeno denarstvo, pa se mu je v istih osemnajstih letih vse to osulo, da stoji danes sredi zime gol. Toda ob tej knjigi je nekaj, kar je v tem trenutku zanimivejše.

Čim je izšla, je postala tudi „Jutrov“ bojni ščit!

Vsa leta od prevrata je bila politična družba nekdanjih demokratov z nekaj presledki soudeležena pri vodstvu državnih poslov. Nenavadno! Danes mirno ponavlja kritiko s v o j e g a gospodarstva, kot da ni to nič posebnega, kot da se jih vsi ti očitki nič ne tičejo, nasprotno, kot da so tudi sami prizadeti in dvigajo zato svoj glas! Kot da ni to kritika osrednjega načela, ki je vodilo njih politiko.

Primer je tak, da ga je treba osvetliti, še posebno, ker je splošen.

Nedvomno, za oslabitev močne dvojne monarhije je bilo slovensko vezanje z ostalimi južnoslovanskimi narodi pravilno, vendar bi zrel politik nikdar ne smel prezreti druge strani tega vprašanja, ki se je od vsega začetka tesno vezalo na prvo in ki jo je že eden prvih in celo največjih jugoslovanskih zanešenjakov Matija Majar l. 1848 lepo formuliral: da je vseh osem slovanskih plemen v Avstriji p o p o l n o m a e n a k o p r a v n i h in da bo propadla sloga, vzajemnost in bratstvo, čim bo katero izmed njih prezrlo to pravilo. Ta važni pridržek je dajal ton tudi vsemu kasnejšemu prizadevanju, spomnimo se n. pr. samo ravnanja Hrvatov med svetovno vojno.

Res, taka realistična politika bi ne mogla biti nikdar v navskrižju s koristmi ljudstva. Toda mesto te čez drn in strn za nikdar izvedljivim načelom, ki se je v praksi izkazalo še za narodu škodljivo. Kaj bi z ideološko zgradbo, če pa so uničujoče njene gospodarske posledice! Stranka, ki tega ne spoznava in po tem ne uravnava smernic svoje politike, ni slovenska

stranka in ljudstvo malo briga, kakšnih drugačnih koristi bi še mogla imeti od svojih zvez. Za Slovence so te stvari kaj preproste. Vse naše socialno vprašanje je v tem trenutku le nacionalno vprašanje, ker sta mali slovenski industrijec in trgovec enako prizadeta kot kmet, delavec in obrtnik in stoje danes v skupni bojni črti. Bivši demokrati so se izključili iz te borbe takrat, ko so pristali na uporabo sile nad ljudstvom, da si obdrže oblast. Njih vlada je morala biti kratkotrajna, kakor ne more biti drugačna nobena taka vlada. Ker pač ni mogoče, da bi večno trajalo tako prisiljeno stanje, ko hočeš biti politični predstavnik ljudstva v boju za njegove življenjske potrebe in hkrati žandar, ki brani, da bi si isto ljudstvo priborilo, kar je njegovega.

*

Če je za vso to dobo našega političnega življenja, katerega obletnico bi morali danes proslavljati, kaj karakterističnega, je to, da politiki ne odgovarjajo ljudstvu in ne polagajo nobenih računov. Že vse od 1918. se ponavlja isti pojav. Vse se godi nekje za kulisami, takozvani narod govori zadnji in je vedno za. Nikjer tiste jasne prosvetljene politike, ko prihaja od ljudstva izbrani zastopnik venomer nazaj med ljudstvo in je vse njegovo orožje prepričevalnost njegovih misli. Morda je bila res kdaj razvojna stopnja slovenskega ljudstva taka, da politik ni smel tvegati z izpovedjo, kaj misli in kam meri. Bila je nesrečna doba, ko smo bili čez in čez prepreženi s tujenarodno oblastjo. Toda danes je za nami osemnajst let tolike samostojnosti, da bi morali ob skrbni politični vzgoji že vcepiti Slovencem deset zapovedi njihovega narodnega življenja. Politik, ki se boji ljudstva, ni na pravi poti. Ob socialni stiski in vseh mnogoterih poteh, ki jih ima danes spoznanje do človeških src, je to ljudstvo toliko dozorelo, da bi preneslo resnico o položaju, v katerem je.

V takih mračnih mislih obhajamo to obletnico. Če bi štajersko ljudstvo še govorilo v pero svojega župnika, bi danes njegove želje ne bile nič drugačne kot so bile leta tisočdevetstoosemnajstega.

F. Petré

Molk

M. K.

Prebiram zgodbe o naših ljudeh: kako da so pobožni, kako veseli, kako jih pesem spremlja po vsem širokem svetu, kako odhajajo z doma s pesmijo, s smehom na ustnah, kako se s pesmijo vračajo, ųn kako da je povsod samo pesem in pesem. Človek bi mislil, da ljudje še umirajo s pesmijo. Ko pa sem pred dobrim mesecem prišel domov, sem tožil, da ni več pesmi, da se ljudje ne smejejo več, temveč da je vse nekam strašno resno in odeto v velik, skoraj grozen molk. Na primer ta prelepi čas, ko